

KRISTINA STANKEVIČIŪTĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuva
Vilnius Gediminas Technical University, Lithuania

VULGARIOJI PUBLICISTIKA LIETUVOJE: KULTŪROLOGINĖ ŽANRO APŽVALGA

Vulgarity Journalism in Lithuania: A Cultural Review of the Genre

SUMMARY

An increasing amount of vulgarity is becoming more and more obvious in public social life as well as in individual behaviour. Vulgarity of speech is gradually becoming acceptable even in public discourse. The article aims at understanding the possible reasons of this socio-cultural trend, as well as establishing the terms of its theoretical analysis. The aim of this pilot research project is to introduce and define the Lithuanian term of “vulgarity journalism” in the attempt to explain its growing popularity, and to review the characteristic examples of linguistic vulgarity in public discourse. The reasons for vulgarisation of public discourse relate to the concept of the 20th century aesthetics of ugliness in culture. Review of examples from the Lithuanian context allows one to make a conclusion. The principal reasons for vulgarity in public discourse are aspirations to communicate criticism to the lowest social layers in a sarcastic manner. Language decorum is seen as an imposition and as an impediment to the freedom of expression/ thought of an individual who considers himself superior to his society.

SANTRAUKA

Vulgarumo įsigalėjimas dabarties kasdienybėje tampa vis akivaizdesnis tiek viešajame visuomeniniame gyvenime, tiek individų elgesyje. Kalbos vulgarumas, arba necenzūrinė leksika, pamažu tampa priimtinas net viešajame diskurse. Straipsnyje siekiama suprasti galimas šio kultūrinio pokyčio priežastis bei pagrįsti teorines problemas analizės prieigas. Šio pradinio pilotinio tyrimo tikslas – pristatyti ir apibrėžti lietuvišką „vulgariosios publicistikos“ terminą siekiant paaiškinti jos augantį populiarumą bei apžvelgti būdingus viešojo diskurso kalbos vulgarumo pavyzdžius.

Viešojo diskurso vulgarėjimo priežastys straipsnyje siejamos su bjaurumo estetikos samprata XX a. kultūroje. Lietuviško konteksto pavyzdžių apžvalga leidžia daryti išvadą, kad viešosios kalbos vulgarumo

RAKTAŽODŽIAI: vulgarioji publicistika, bjaurumo estetika, kalbos vulgarumas.

KEY WORDS: vulgarity journalism, aesthetics of ugliness, vulgarity of language.

pagrindinės priežastys yra siekis sarkastiškai komunikuoti žemiausiems socialiniams sluoksniams, reikšti kritiką jų atžvilgiu, siekis išsakyti visuomeninę kritiką apskritai arba siekis nepaisyti visuomeninių kalbos padorumo / vartojimo normų, kurios suvokiamos kaip primestos ir trukdančios individo, laikančio save pranašesniu už visuomenę, mąstymo / saviraiškos laisvei.

ĮVADAS. SAŲVOKŲ APIBRĖŽIMAS

Vulgarioji publicistika nėra formalus publicistikos žanras, jos nerasime žurnalistikos žanrų klasifikacijoje. Terminas aptiktas atsitiktinai, beskaitinėjant internetinius komentarus po žurnalisto A. Užkalnio straipsniu, jo autorius – nežinomas. Pasidomėjus šia tema anglakalbiuose kontekstuose darytina išvada, kad vulgarumo viešajame diskurse problematika tapo aktuali prieš kelerius metus, kai socialiniai tinklai įsiveržė į masinių visuomenės informavimo priemonių pasaulį ir tiesiog išsprogdino jį savo leksika bei buitiškumu. Dauguma straipsnių internetiniuose portaluose ir tinklaraščiuose, skirtų vulgarumo temai, dažniausiai aptaria keiksmažodžių vartojimą viešuose – paprastai rašytiniuose – pasakymuose, transliuojamuose įvairiais medijų kanalais. Interpretacijos bei potemės labai įvairios – nuo psichologų išaiškinimo, kodėl žmonės keikiasi ir ar / kaip jiems tai naudinga, iki nuomonės, kad keiksmažodžių cenzūravimas pažeidžia kalbos laisvę.

Todėl dėl aiškumo galima imtis apibrėžimo, kad vulgarioji publicistika laikosi nuostatos, jog bet kokia cenzūra yra spaudos laisvės pažeidimas, ir transliuoja autoriaus bei jo šaltinių nuomonę visiškai neredaguotą, su visais „autoriais“ posakiais (t. y. keiksmažodžiais ir kitokia necenzūrine leksika).

Vulgurumo samprata vakarietiškoje kultūroje, bent jau lingvistiniu požiūriu,

siejama su lotynų kalbos žodžiu „vulgaris“, reiškiančiu prieinamą visiems, visai tautai, visuotinį, žinomą ir paprastą¹. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (toliau DLKŽ) pateikia dvi žodžio „vulgarus“ reikšmes: 1) šiurkštus, storžieviškas; 2) suprastintas, šiurkščiai iškraipytas².

Kalbant apie vulgarumo sampratą apskritai, reikia pažymėti, kad ji gali būti labai įvairi konkrečiose kultūrose – pavyzdžiui, ryškus moterų makiažas gali būti traktuojamas kaip vulgarus Vakarų visuomenėje, tačiau būti priimtinas tam tikrose Azijos šalyse, riaugėjimas traktuojamas kaip prasto tono požymis Vakaruose, o Kinijoje – tai pripažinimas šeiminingai apie maisto kokybę ir skonį. Apibendrintai galima teigti, kad vulgarumas iš esmės siejamas su tam tikrų tabu peržengimu, tabu, siejamų su minties, kalbos, elgesio, kūno fiziologijos normomis. Tarp tabu vyrauja lytiškumas, seksualumas, jo procesų nusakymas, antrasis pagal „nepadorumą“ – nemalonių fiziologinių procesų (tuštinimasis, šlapinimasis, riaugėjimas ir pan.) apibūdinimas.

Kintant visuomenės sampratai, kas yra padoru ir kas – ne, kito ir vulgarumo suvokimas. Vakarietiška visuomenė išgyveno gana plačią draudimų ir padorumo įvairovės skalę – nuo viduramžiško asketizmo iki renesansinio kūno kulto, klasicistinio formos grynumo, Viktorijos epochos padorumo išaukštinimo bei XX a. žyminčio išsilaisvinimo iš daugy-

bės iki tol vyravusių draudimų. XXI a. vakarietiškos visuomenės kontekste vulgarumo sąvoka – kaip niekada „kukli“. Kasdien visais medijų kanalais esame atakuojami daugybės vaizdinių, kuriems toli gražu nebūdingas santūrumas, o tabu peržengimo variacijos vertos atskiro straipsnio. Vis dėlto bandant apibrėžti XXI a. vulgarumo sampratą, galima pasitelkti R. Barthes'o apmąstomą skirtumą tarp erotinės ir pornografinės fotografijos. Savo veikle apie fotografijos mediją *Camera lucida: pastabos apie fotografiją* prancūzų teoretikas pateikia „unarinės fotografijos“ apibrėžimą: fotografija tokia tampa, „kai ji empatiškai transformuoja „tikrovę“ jos nesudvejindama, nepriversdama jos svyruoti, <...> jokie dvilypumo, jokie netiesioginumo, jokie

trikdžio“³. Erotinė fotografija nėra vienalytė, joje vaizduojamas objektas nėra naivus, sužadina žiūrovo vaizduotę ir gali, anot Barthes'o, jį „sužeisti“ (privirsti mąstyti, įsivaizduoti), o pornografinė – unarinė – fotografija yra tarsi „vitrina, kuri demonstruoja tik vieną apšviestą brangenybę“⁴. Čia nėra jokio antrinio objekto, kuris galėtų atitraukti ar nukreipti žiūrovo dėmesį.

Taikant šį apibrėžimą vulgarumo sampratai XXI a. vakarietiškoje visuomenėje apskritai, galima teigti, jog vulgarumas prilygsta tiesmukumui, supaprastintam realybės pateikimui bei suvokimui, banaliai jos dokumentavimui, kuris, perfrazuojant Barthes'ą, neprivertčia jos (realybės) svyruoti ir visada siekia vadinti daiktus jų tikraisiais vardais.

VULGARUMAS KAIP SOCIALINĖS PADĖTIES KATEGORIJA

Vulgarumas Vakarų kultūroje daugybę amžių buvo socialinės padėties rodiklis. Jau Antikoje tragedija buvo priskiriama „aukštajam menui“, vaizdavo dažniausiai aukštųjų visuomenės sluoksnių gyvenimą ir pasižymėjo tiek kalbos, tiek personažų rafinuotumu, o komedija, kurioje netrūko kūniškumo ir vulgarių (tiek antikine, tiek nūdienos prasme) pokštų (griuvimai, mušimai, stumdymaisi ir pan.), buvo skirta žemesniosioms visuomenės klasėms vaizduoti. Panaši vulgarumo samprata ir V. Šekspyro pjesėse – komedijose netrūksta nešvankių juokelių, veikiantys asmenys čia – dažniausiai vidurinio ar žemiausio luomo atstovai (pirkliai, jų šeimos nariai, jų tarnai, įvairūs amatininkai). Iki pat XX a. pirmosios pusės elgesio, manierų bei kalbos vulgaru-

mas griežtai siejamas su žemesne socialine padėtimi. Svarbių visuomeninių pokyčių kontekste būtent kalbos vulgarumas (atspindintis mąstymo įpročius bei trajektorijas) signalizuoja asmens priklausomybę žemesniam sluoksniui, nors jo išvaizda, pajamos ir netgi manieros gali teigti priešingai. Arogantiškas požiūris į prasisiekėlius, nuvorišus ir „naujuosius piliečius“ XX a. pr. būdingas net JAV visuomenėje (puikus pavyzdys S. Fitzgeraldo romane „Didysis Getsbis“). Ryškiausiai vulgarumą pasmerkė karalienės Viktorijos epochos Anglija, o su ja – ir didžiosios Vakarų pasaulio dalies, kurią XIX a. valdė ši imperija, papročiai.

Tik didžiausios socialinės sumaišties laikotarpiais vulgarumas yra įsileidžiamas į „aukštosios kultūros“ terpę. Vienas

ryškiausių pavyzdžių – baroko epocha. XVI–XVII a. Europoje, persekiojamoje maro, karo ir bado, mirtis nuolat žvelgia žmogui į akis, o visuomeninio gyvenimo taisyklės susitraukia iki pagrindinės – išgyventi. Gyvenimo trapumo suvokimas bei istorinių pokyčių inspiruotas augantis individualizmas kuria kontrastingą „katastrofos nuojautos kankinamą sąmonę“⁵. Joje skleidžiasi nusivylimo dvasia ir „pasaulio beprotybės“ tematika, ryškiai atsiverianti barokinio meno pavyzdžiuose: iškreiptose, nestabiliuose, neproporcingose formose bei tradicinių vertybių parodijose. Vyraujančia išraiškos forma tampa ekscesas. Garbės sureikšminimas, perdėtas jausmingumas, beribis seksualinis laisvumas ir nukrypimai nuo visų įmanomų normų, fanatiškas skaistumo vaikymasis – šie ir kiti kontrastingi elementai sudaro baroko epochos visuomeninį gyvenimą. Nuolatinė staigios mirties grėsmė bei visuotinis nerimas dėl ateities skatino nepaisyti draudimų bei tabu, siekti išgyvenimų įvairovės ir mėgautis beprotiškiausiomis aistromis. Maro akivaizdoje priklausymas kuriam nors socialiniam sluoksniui tapo ne toks svarbus, o išpopuliarėjusi karnavalų tradicija leido laisviau bendrauti visoms socialinėms klasėms. Tam tikra vulgarumo dozė – neatsiejamas karnavalo kultūros, ypač baroko epochoje, elementas.

Pažymėtina, kad kai kurie tyrinėtojai laiko baroką ne tiek chronologine-istorine, kiek kultūrine-ontologine sąvoka, žyminčia laikmečio pobūdį, panašiai kaip renesansas žymi kultūrinio atsinaujinimo idėją. Vienas įtakingiausių baroko kultūros tyrinėtojų O. Calabrese teigia,

jog barokas – tai tam tikrų ritminių, dinamių kultūros struktūrų atsikartojimas, būdingų vidinių formų seka, aprėpanti epochos prieštaravimus į vientisą, unikalų audinį⁶. Toks laikotarpis, italų mokslininko teigimu, yra ir postmodernizmo epocha, kurią Calabrese siūlo vadinti neo-baroku (priešdėlis „neo-“ implikuoja pakartotinį jau pažįstamos baroko epochos vaizdinį).

Bet kuriuo atveju akivaizdu tai, jog abu šiuos laikotarpius sieja socialinė sumaištis. Vis dėlto kalbant apie postmoderno amžių, būtina paminėti ir svarbiausią šio laikotarpio sumaištis „kaltininką“ – elektros išradimą. Būtent jis, anot medijų teorijos pradininko M. McLuhano, perskrodė planetą nuo šiaurės iki pietų bei iš rytų į vakarus visomis kryptimis, užtvindydamas elektros medijomis tiek Vakarų žmones, tiek atokių vietų čiabuvius. Elektros atsiradimas ir technologijų plėtra yra viena pagrindinių europocentristinio mąstymo žlugimo, būdingo postmodernizmo epochai, priežasčių. Elektros greitis „sumaišo priešistorės kultūras su industrinės prekeivių kultūros atmatomis, beraščius su pusiau raštingais ir jau neberaštingais“⁷. Elektra ir ją naudojančios medijos vienodai greitai pasiekia visų civilizacijos lygmenų visuomenes – tiek išsivysčiusius Vakarus, tiek jų kolonizuotas kultūras, tiek primityvias gentis. Vienas svarbiausių postmodernizmo bruožų – padidėjęs dėmesys ne Europos kultūroms, daugelis kurių tapo atradimu Vakarų visuomenei, bei kultūrų lygiateisiškumo principo įtvirtinimas. Kita vertus, europocentristinės pasaulėžiūros žlugimas inicijavo kultūros hierarchiškumo nykimo procesą. Kitaip tariant, dau-

gybę amžių egzistavusi skirtis tarp aukštosios ir žemosios kultūros ėmė nykti, o interneto plitimas suteikė šiam procesui neįtikėtiną pagreitį.

Skirties tarp aukštosios ir žemosios kultūros nykimą bei masinio kultūros vartojimo pavojus aptarinėję Frankfurto mokyklos mąstytojai (ypač T. Adorno) prognozavo kultūros nuosmukį. Kultūros teoretiko Adorno teoriją gana dažnai linkstama suprastinti iki priešpriešos tarp „aukštosios“ ir „žemosios“ kultūrų nusakymo ir „aukštosios“ kultūros gynimo nuo masių kultūros. Tai nėra visiška tiesa – nors Adorno simpatijos „aukštajai“ kultūrai akivaizdžios, jis pripažįsta neišvengiamą takoskyrą tarp elitinės ir masinės kultūros, ir mano, kad būtent ji yra šiuolaikinės kultūros egzistavimo sąlyga. Savo darbuose Adorno traktuoja populiariąją kultūrą kaip kultūros industrijų produktą – tokiu būdu ji, kaip ir visi kiti kapitalistinės sistemos produktai, yra ideologinis masių norų ir poreikių valdymo (bei manipuliavimo jais) įrankis⁸. Šie produktai (muzika, filmai, spektakliai ir kt.) nereikalauja iš žiūrovų maksima-

laus susikaupimo visų pirma dėl to, kad jie yra „tuščiaviduriai“, lėkšto turinio, o jų vertę lemia reklamos kampanijai išleistų pinigų kiekis. Jie ne tik neskatina mąstyti, priešingai, blokuoja mąstymą apskritai. Populiarioji kultūra yra „vartojama“ kaip bet kuris kitas produktas, o tai atliekantis individas „degraduuoja“, nes tam, kad išgyventų kultūrinę patirtį (patirtų katarsį), jam nereikia jokio susikaupimo. Arba, kaip pasakytų Barthes'as, jam nereikia jokio dvilypumo, jokio netiesioginumo, jokio trikdžio.

Tokiu būdu kultūra praranda savo tradicinę kilninančią vertę ir tampa dar viena preke, kurios tikslas – būti parduotai. Tam tinka visos reklamos ir rinkodaros strategijos bei taktikos, o kultūros išskirtinumas nyksta kartu su skirtimi tarp „aukštojo“ (taurus, kilninančio) ir „žemojo“ arba masių (pramoginio, linksminančio) kultūrinių sluoksnių. Pateikdamos pramogą kaip taurinantį veiksma, kultūrinės industrijos, anot Adorno, vykdo kultūros sudaiktinimą, o tai, kritiko nuomone, yra ne kas kita kaip apgavystė⁹.

VULGARUMAS IR BJAURUMO ESTETIKOS ASPEKTAI

Galima teigti, jog kultūros sudaiktinimo tendenciją iš dalies patvirtina nuo XX a. vidurio agresyviai sau kelią Vakarų kultūroje besiskinanti bjaurumo estetika. Filosofas A. Šliogeris ją apibūdina kaip „bandymą advokatauti šėtonui“¹⁰, o šiuolaikinį meną – *antimenu*¹¹. Mąstytojas teigia, jog anksčiau buvo neatskiriama menas ir grožis, o dabar „sulipdomi menas ir bjaurastis“, „[m]enas virto šėtono imperija“¹².

Pirmoji bjaurumo kaip estetinės kategorijos studija pasirodė dar 1853 m., jos autorius K. Rosenkranzas sistemiskai tyrinėjo bjaurumo problemą meno estetikos kontekste. Įkvėptas Hegelio estetikos sampratos, Rozenkranzas teigia, kad tik aukštesniam estetiniam grožiui pajungtas bjaurumas yra priimtinas mene. Savo veikalė *Bjaurumo estetika* Rozenkranzas nagrinėja ryšį tarp grožio ir bjaurumo, prieidamas prie išvados, jog bjaurumas me-

ne būtinas kaip grožio simetrijos elementas. Bjaurumas yra neatsiejamas nuo grožio dialektine prasme, nes kiekvienoje sąvokoje slypi jos paneigimas – taigi, grožis prigimtyje slypi bjaurumas kaip jį (grožį) išryškinantis kontrastas¹³. Kitaip tariant, grožis įgauna savo turinį tik dėl jame slypinčio bjaurumo.

XX a. pr. bjaurumo estetiką toliau nagrinėjo kitas Hegelio sekėjas B. Bosanquet. *Trijose paskaitose apie estetiką* jis išryškina skirtį tarp gamtos ir meno, tokiu būdu patvirtindamas meno autonomiją¹⁴. Autorius teigia, jog bjaurumas estetinė prasme nagrinėtinas tik tuo atveju, jei jis nukreipia į grožį. Kitaip tariant, bjaurumas irgi gali būti suvokiamas kaip grožio išraiška. Rozenkranzas manė, jog bjaurumas mene gali atsirasti tik kaip kontrastas grožiui, Bosanquet tvirtina, kad bjaurus objektas gali būti pateikiamas meno kūrinyje pats vienas, be grožio objekto, kuris kurtų kontrastą, išryškinantį grožį / bjaurumą¹⁵. Bosanquet įdiegia sąvoką „komplikuotas grožis“ (*difficult beauty*), kurią priešina „papras- to grožio“ (*simple beauty*) sąvokai. „Komplikuotas grožis“ apibūdina rafinuotus meno kūrinius, reikalaujančius iš žiūrovo tam tikro išlavinto estetikos pojūčio. Tik apsišvietęs žiūrovas gali suvokti tokio „komplikuoto grožio“ meno kūrinius, o tai, kad tam reikalingas atitinkamas išsilavinimas, nereiškia meno kūrinio ydingumo. Čia kyla išvada, būdinga visai XX a. pr. modernizmo estetikai: visos meno išraiškos formos yra gražios, ir tik žiūrovų išsilavinimo trūkumas gali trukdyti tą grožį išvelgti. Kitaip tariant, akcentuojamas meno elitiškumo aspektas. Jis pabrėžia būtinybę publikai

turėti tam tikrą estetinį / meninį / literatūrinį išsilavinimą, be kurio meninės išraiškos formos jai bus nesuvokiamos.

Tiek Rozenkranzas, tiek Bosanquet suvokia bjaurumą kaip grožio neigimo būdą. Tuo tarpu jau minėtas Adorno apverčia šį santykį teigdamas, kad pirma buvo bjaurumas ir tik tada atsirado grožis: „Jei vienas atsirado iš kito, tai grožis kilo iš bjaurumo, o ne atvirkščiai.“¹⁶ Adorno į grožio sampratą žvelgia chronologiškai, nuo archaiško, primityvaus meno pereidamas prie vėlesnių, kultūriškesnių meno formų. Net rafinuočiausias menas, Adorno teigimu, išsaugo tam tikrą ryšį su primityviesiomis savo šaknimis ir tokiu būdu tampa suvaržančiu prigimtį / gamtą. Bjaurumas šiame kontekste yra archaiško, primityvaus sinonimas – to, ko menas, kaip nušviečianti jėga, stengiasi išvengti¹⁷. Tačiau bjaurumas taip pat teigia gyvenimo pergalę prieš estetinės formos mirtį. Taigi į meno istoriją Adorno žvelgia kaip į dialektinę modernaus ir archaiško sampyną.

Tačiau, kaip teigia kritikas V. Bachmetjevas, svarbiausia Adorno teorijoje yra socialinis bjaurumo mene aspektas. Bjaurumo sąvoka visuomenėje išskyla sąryšyje su draudimų bei tabu kompleksu. Anot Adorno, „menas turi užsistoti tai, kas suvokiama kaip bjaurumas“¹⁸. Tai yra „menas turi pasinaudoti bjaurumu tam, kad paneigtų pasaulį, kuriantį ir vaizduojantį bjaurumą pagal savo atvaizdą“¹⁹. Todėl meno užduotis – būti tų socialinių reiškinių pusėje, kurie traktuojami visuomenėje kaip tabu. Bjaurumas mene tik padidina meno svarbą ir pasipriešinimą esamai padėčiai. Tai ypač aktualu šiuolaikiniam menui²⁰. Moder-

naus meno užduotis – būti toje socialinių reiškinių pusėje, kurie yra laikomi tabu. Kritinė modernaus meno kūrinio funkcija, ypač jo opozicija esamai padėčiai (*status quo*), remiasi ir galima tik bjaurumo atvaizdavimu²¹.

Viena vertus, šiuolaikinio meno kūriniai tarsi patvirtina šią Adorno teoriją. Tabu peržengimas – viena iš kertinių taisyklių menininkui, jei jis nori būti pastebėtas vartotojiškoje visko – taip pat ir meno – pertekusioje vakarietiškoje kultūroje. Negyvi drugeliai, išmatos, neklo-ta lova su nuorūkomis ir panaudotais

prezervatyvais – tai tik keletas pavyzdžių iš ryškiausiomis XXI a. meno asmenybėmis laikomų kūrėjų arsenalo. Kita vertus, vargu ar būtent tokį tabu peržengimo aspektą turėjo omenyje Adorno, formuluodamas savąją estetikos teoriją.

Vis dėlto galima drąsiai teigti, jog estetinė prasme vulgarioji publicistika neabejotinai artima „bjaurumo estetikos“ sąvokai, kuri dažnai ir įvairiuose kontekstuose siejama su daugeliu postmodernistinio meno vardų (tokių kaip Damien Hirst, Andres Serrano, broliai Jake ir Dinos Chapman, Tracey Emin ir kt.)

VULGARIOJI PUBLICISTIKA LIETUVOJE

O dėl kalbos vulgarumo, Vakarų pasaulyje daugmaž sutariama, kad ji, tarp kitų, reprezentuoja keiksmazodžiai ir kiti nepadorūs žodžiai, kurių nedera vartoti viešumoje: „dauguma keiksmazodžių siejasi su lytiniais organais, lytiniais santykiais, išmatomis ar kitais tabu, ir yra vartojami skirtingais tikslais: įžeisti, pažeminti žmogų; kaip neigiamų emocijų jaustukas; kaip neigiamą atspalvį kokiam nors elgesiui suteikiantis žodis; kaip vaizdingo pasakymo dalis nekultūringoje kalboje; kaip stilistinė priemonė grožinėje literatūroje ar meniniuose filmuose perduodant tam tikrų socialinių sluoksnių ar grupių specifiką“²².

Tiek keiksmazodžiai, tiek nešvanki leksika yra natūrali daugelio kalbų dalis, kuriai skiriamos solidžios studijos, sudarinėjami žargono, gatvės kalbos ir pan. žodynai. Tačiau lietuvių kalba šio pobūdžio tyrimų kol kas yra nedaug (žinomiausia šios srities tyrinėtoja Lietuvoje – Danguolė Melnikienė), o žargono žody-

nas dažniausiai suprantamas kaip vienos ar kitos profesinės srities terminų visuma (pvz., teisės ar medicinos). Šio pobūdžio leidinių netrūksta (teisės, medicinos, draudimo, turizmo, ekonomikos, spaudos, fotografijos terminų žodynai, ir pan.). O išsamesnių gatvės kalbos registravimo būdų turime vos vieną kitą pavyzdį. Dažniausia tai internetiniai „gatvės“ terminų sąrašai, pvz., gatvės žargonų žodynelis²³ arba „Jaunimo žargonų žodynelis“²⁴. Internetu galima aptikti ir rimtų šaltinių, tokių kaip VU Filologijos fakulteto sudaryta žargono bazė (nurodoma, kad ji publikuota 2010 m.). Kol kas solidžiausi šio pobūdžio veikalai – Roberto Kudirkos sudaryti žodynai: *Lietuvių kalbos žargono ir nenorminės leksikos žodynas* (Kaunas: Technologija, 2012) bei *Kalėjimo, kriminalinio ir narkomanų žargono žodynas* (Kaunas: Kitos knygos, 2012 ir 2014 m. leidimai).

Dėmesio trūkumą šiai kasdienės kalbos sričiai literatūros vertėja Irena Bal-

čiūnienė aiškina sovietmečio palikimu, kai necenzūrinė leksika tiek viešajame diskurse, tiek literatūroje buvo uždrausta. Balčiūnienė užsimena apie labai įdomią keiksmažodžių ir nešvankios kalbos vertimo problemą, su kuria sovietmečiu susidurdavo knygų vertėjai: kaip autentiškai perteikti necenzūrinę leksiką gimtąja lietuvių kalba visokeriopos cenzūros sąlygomis?²⁵ Tai vienas iš specifinių šios tekstinės komunikacijos rūšies (t. y. necenzūrinės leksikos) ypatumų, aktualus ne tik kultūrų bendradarbiavimo (taip būtų galima įvardinti literatūrinius vertimus), bet ir tiesioginės sąveikos sąlygomis. Kitaip sakant, vulgarioji publicistika (tiek kaip žanras, tiek kaip literatūrinio ar kitokio teksto savybė) yra ypatingai glaudžiai susijusi su savo kultūra. Jeigu bet kurio kito žanro straipsniai užsienio auditorijai yra laisvai prieinami (t. y. suprantami) – jei tik pastaroji moka atitinkamą kalbą, – tai vulgariosios publicistikos priesakų besilaikančio autoriaus tekstai ir jų minties ypatumai bus visiškai suprantami tik ypač gerai (aptariama) kalbą įvaldžiusiems užsienio piliečiams.

Pažymėtina, jog tiek vulgarumo, tiek bjaurumo estetika nėra nežinoma lietuvių kultūrai. Apie ją išsamiai kalba filosofas Šliogeris („Pokalbiai apie esmes“), ryškūs pavyzdžiai aptinkami tiek literatūroje, tiek mene, tiek dramaturgijoje, tiek kinematografijoje, ypač šiuolaikinėje. Svarbu tai, jog ryškiausias kultūriniame Lietuvos diskurse yra būtent kalbos vulgarumo aspektas. Vienas įdomesnių pavyzdžių – pagal M. Ivaškevičiaus pjesę pastatytas O. Koršunovo spektaklis „Išvarymas“, kuris savo laiku

tapo dideliu iššūkiu tradicinei Lietuvoje vyravusiai teatro scenos kaip šventovės traktuotei. Ivaškevičiaus ir Koršunovo herojai scenoje keikiasi taip, kad jautresnį žiūrovą gali ir supykinti. Tačiau šių pastarųjų likę, matyt, nedaug, nes į spektaklį, pastatytą 2011 m., bilietus vis dar reikia pirkti prieš kelis mėnesius. Ryškiausias kinematografo pavyzdys – režisieriaus E. Vėlyvio filmai: visos „Zero“ serijos ir, žinoma, „Redirected“. Dėl pastarajame išskylančio Lietuvos paveiklo iki šiol verda aistros tarp manančių, kad tėvynę vaizduoti kaip *degradų* šalį yra tiesiog negalima, ir tų, kurie galvoja, kad tiesa yra svarbiau už patriotizmą. Kitas pavyzdys galėtų būti (šiuo metu vis mažiau populiarus) viešo anekdotų pasakojimo žanras, kurio lyderiai – R. Šilanskas ir R. Bingelis, vadinamąją „užstalės kultūrą“ kadaise iškėlę į televizines aukštumas. Čia priskirtina ir jo modernesnė, vakarietiška versija – *stand-up* pasirodymai, kurie neatsiejami nuo vulgarumo estetikos, ir be jos, ko gero, negalėtų egzistuoti tiek Vakaruose, tiek Lietuvoje.

Kalbant apie vulgariosios publicistikos atvejus viešajame diskurse, reikia pabrėžti, kad šis žanras vis dėlto nėra formalus, todėl „oficialiosios“ žiniasklaidos priemonėse jo pavyzdžių ieškoti neverta (su tam tikromis išimtimis, kuriuos bus iš dalies aptartos vėliau). Vulgariosios publicistikos perlų gausu naujosios žurnalistikos „leidiniuose“ – asmeniniuose internetiniuose tinklaraščiuose, kuriems, beje, pranašaujama šviesi visuomenės informavimo priemonių revoliucionierių ateitis.

Reikia pažymėti, jog ši tendencija ryški daugelyje Vakarų kultūrų: mados, maisto bei kelionių tinklaraštininkai jau keletą metų yra tarp įtakingiausių „nuomonių formuotojų“. Įdomiausia tai, kad daugelį įtakingiausių tinklaraštininkų Lietuvoje sieja būtent kalbos vulgarumo aspektas. Šia prasme visų pirma minėtina žanro „pionieriaus“ žurnalisto A. Užkalnio pavardė, taip pat necenzūriniais savo pasisakymais pagarsėjusi stilistė A. Jagelavičiūtė bei tiesiog Rokiškio Rabinovičiaus vardu žinomas tinklaraštininkas (už jo slepiasi buvęs žurnalistas, dabar IT sferoje dirbantis R. Savukynas). Vis dėlto vulgarumo apologetu Lietuvos viešajame diskurse apskritai turėtų būti laikomas TV ir radijo laidų vedėjas A. Ramanauskas-Greitai. Nors pats autorius savo vartojamą leksiką yra linkęs sieti visų pirma su savo kuriamais ironiškais, sarkastiškais nepraustaburniais personažais, tačiau, analizuojant jo pasisakymus raštu bei jo publikuojamus tekstus, kyla pagrįsta abejonė, kad eilinis skaitytojas galėtų lengvai atskirti patį autorių nuo jo kuriamo personažo. Juolab kad pats Ramanauskas-Greitai šalia profesinių apibūdinimų „TV laidų vedėjas, aktorius, režisierius, scenaristas bei muzikantas“ apie save pateikia ir kitus: „storžievis, ekscentrikas ir išgama“²⁶. Ramanausko sukurti personažai išpopuliarino viešajame diskurse daugelį lietuvių kalbos žodžių, kurių anksčiau padoriais save laikantys kalbėtojai buvo linkę vengti: „debilas“, „išgama“, „šlykštyne“, „mėšlas“, „išsigimėlis“ ir kt.

Pažymėtina, jog kalbos vulgarumas Lietuvoje tampa vis labiau įsigalinčia

norma, ypač socialinių tinklų erdvėje, kurioje gana lengva apsigauti privatumo iliuzija. Jei minėtiesiems Užkalniui, Jagelavičiūtei bei kai kurioms kitoms garsenybėms savo tinklaraščiuose dažnai pavyksta vulgarumo išvengti, tai socialinių tinkle paskyrose jie leidžia sau viską. Konkrečių pavyzdžių aptarimui reikėtų atskiro straipsnio. Šiame tekste pakaks pateikti keletą apibendrinimų apie minimų autorių stilių bei jo vartojimo priežastis, kurias galima numanyti iš šių autorių interviu bei viešų pasisakymų.

Viena dažniausiai deklaruojamų vulgarios leksikos vartojimo priežasčių – siekis kalbėti tam tikram socialiniam sluoksniui suprantama kalba. Ramanauskas-Greitai, kartu su kolega R. Šapausku vadinami juodojo humoro pradininkais Lietuvoje, įvairiuose interviu pabrėžia, kad jo kuriami nešvankūs personažai yra skirti sovietinio mentaliteto palikuonims išjuokti. Anot TV laidų vedėjo, tik tokiu būdu ši socialinė grupė sugeba pažvelgti į save iš šalies ir pradėti suvokti savo trūkumus. Tuo tarpu aukštesnių socialinių sluoksnių atstovai nesunkiai supranta šio pobūdžio humorą ir traktuoja jį kaip sarkazmą (kuris iš esmės yra kiekvienos išsivysčiusios kultūros dalis). Tikriausiai būtent taip reikėtų suprasti Ramanausko-Greitai tekstus *alfa.lt* portale, pavyzdžiui:

Kai Viešpats kūrė pasaulį, jis tai padarė per šešias dienas, kaip koks purvinkiausias santechnikas, kuriam nepakanka vienos. Septintą dieną, žinia, Viešpats uliauvojo su būzu ir pigiais narkotikais. Turiu rimtų įtarimų kad Overlordas ir savo darbo dienomis darbavosi su kvapeliu,

nes sukurti tai, ką jis „sukūrė“, įmanoma tik ant acetoninės starkos su Uspaskicho karnišonais.²⁷

Ne toks šiurkštus, tačiau taip pat ryškus sarkazmas akivaizdus Užkalnio tekstuose, kurių pirminė paskirtis – taip pat tam tikra socialinė kritika, vykdoma irgi populiariosios kultūros *kontekstuose* (maisto, kelionių, kultūrinių skirtumų ir pan. tematika). Tiesmukiški vertinimai ir daiktų vadinimas tikraisiais vardais, nevengiant keiksmažodžių ar padorioje draugijoje nevertotinų žodžių, leidžia spėti, jog Užkalnio tekstai yra skirti „garui nuleisti“ – tai dar viena dažniausiai minimų vulgariosios leksikos vartojimo priežasčių. Pavyzdžiai iš Užkalnio tekstų feisbuke:

Labai patinka karštis? Prikaitink orkaitę, atsidaryk, atsisėsk ir priremk galvą kuo arčiau, gal pajusi malonumą. Arba užsiklok penkiom kaldrom ir pajusk savo asmeninę prakaituotą, susmirdusią vasarą. Tiesą sakant, daugelis taip ir daro. Todėl jų butai ir dvokia.²⁸

DARBO AUKOS. <...> Čia tie, kurie, kai atidaro burną, pradeda kalbėt, kaip jiems blogai darbe, debilas viršininkas, jų nevertina, algą kelia ne tiems, kam reikia, projektus laimina ne tuos, ir išvis, komandiruotes gauna ta kurva Laura, ir visi žino, kad ji čiulpia viršininkui. Šitiems gali kuolą tašyt ant galvos.²⁹

Jau seniai esu sakęs, kad lietuvių liguistas domėjimasis politika, Seimo narių atlyginimais, dabar jau – ir meilužių autotransportu yra itin ydingas įprotis. Kaip smirdinčių kūno dalių uostymas. Rakinėji kojų tarpupirščius ir uostai pirštus. Ir dar juokus apie tai darai, visokias dvyračio žynias, nes yra pakankamai acto prisigaravusių iškrypėlių, kuriems

irgi patinka pakalbėti apie tarpupirščių uostymą.³⁰

Vienas įdomesnių – stilistės A. Jagelavičiūtės atvejis. Jos įsteigtame stiliaus patarimų portalo STILIUSOS bloge bei asmeniniuose feisbuko įrašuose publikuojami tekstai niekuo neišsiskiria ir dažnai yra visiškai padorūs. Tačiau komentarų skiltyje stilistė demonstruoja, kad vienas jos mėgstamiausių užsiėmimų, kaip pati sako, „pasibarti“ (nors čia turbūt labiau tiktų žodis „pasikolioti“). Štai, pavyzdžiui, reakcija į vienos skaitytojos komentarą dėl neva netikro konkurso laimėti dovaną:

Agne Jagelaviciute „Ka tu nori pasakyti tuo „niekas nieko nedovanos“, ispurtus idiote? Dar cia straiptniu numeriukais operuoja silpnaprote. Kaip taisykle, kuo didesnis dvasios ubagas, tuo labiau visus gasdina.“³¹

Atsakymas į kažkurią kitokio pobūdžio kritiką – dar tiesmukiškesnis:

Agne Jagelaviciute „Si karta asmeninis tekstukas: Pasla nx.“³²

Pažymėtina, kad dar neseniai vulgariais laikytu, tačiau šiuo metu beveik neutraliais tapusių žodžių „šūdas“, „šikna“, „nusišikt“, „papai“, „subinė“ bei pan. vartojimas socialiniuose tinkluose yra norma, o tam tikra jų „vieša legitimizacija“ vyksta nuolat. Kaip pavyzdį galima pateikti populiaraus interneto komentatoriaus L. Andriulio pranešimą LOGIN 2017 konferencijoje „Šūdas tas tavo *startupas*“. Andriulio tekstai, beje, taip pat bent iš dalies priskirtini vulgariosios publicistikos kategorijai – juose netrūksta nei keiksmažodžių, nei vulgarokų posakių. Šio autoriaus tekstų vulgarumo tikė-

tina priežastimi gali būti asmeninė jo gyvenimo istorija, kuri anglakalbiame pasaulyje būtų apibendrinta kaip „*from rags to riches*“³³. Nuo nulio prabangų bei išpūdingą gyvenimą susikūrus žmogus gali sau leisti nekreipti dėmesio į standartiui piliečiui keliamus reikalavimus, todėl šiuo atveju kalbos vulgarumas gali

būti suvokiamas kaip laisvės ir normų nepaisymo – tabu sulaužymo išraiška. Platesne prasme tai galėtų būti traktuojama kaip pasipriešinimo visuomenės primetamoms taisyklėms forma, arba tam tikras asmeninis protestas prieš visuomeninius lūkesčius, keliamus kurios nors profesijos, išsilavinimo žmonėms.

IŠVADOS

Reziumuojant reikia pasakyti, kad vulgarumas XXI a. kultūroje apskritai traktuotinas kaip socialinės sumaišties laikotarpio požymis ir sietinas su bjaurumo estetikos išgalėjimu vakarietiškoje pasaulėžiūroje. Vulgarioji publicistika – neformalus žanras, agresyviai besiskindantis sau kelią šiuolaikinėje žiniasklaidoje. Šiuolaikinė vulgarumo kaip sąvokos reikšmės interpretacija turėtų būti siejama su masine kultūra – t. y. terminas „vulgarus“ turėtų būti siejamas su masinio vartojimo kultūros atributais. Vulgarioji publicistika atitinka būtent šį apibrėžimą – savo kritikams autoriai atkerta, jog specialiai rašo tokiu stiliumi, kad jis būtų priimtinas „masiniam“ skaitytojui.

Vulgarioji publicistika Lietuvoje vartojama dėl trijų pagrindinių priežasčių: noro pasiekti žemiausius socialinius sluoksnius (todėl pasirenkama kalbėti jiems suprantama kalba) bei sarkastiškai atvaizduoti jų mąstymą, tikintis, kad tokiu būdu jie sugebės pažvelgti į save kritiškai; kaip tam tikro pobūdžio socialinės kritikos instrumentas; kaip visuomenės primestų normų nepaisymo ir mąstymo / saviraiškos laisvės išraiška. Ryškiausi vulgariosios publicistikos pa-

vyzdžiai aptinkami socialiniuose tinkluose bei asmeniniuose tinklaraščiuose, o jų autoriai gali būti tiek realūs žmonės, tiek išgalvoti personažai, kurių paskirtis dažnai būna kritikuoti tą socialinį sluoksnį, kuriam jų publicistika yra skirta.

O į natūraliai kylantį klausimą, ar vulgarumas viešumoje yra pasekmė, ar priežastis, tikriausiai reikėtų atsakyti platesnėje diskusijoje, tačiau akivaizdu, kad ši tendencija gyvybinga įvairiose XXI a. kultūros formose, ir kad ji neketina trauktis. Politiniai bei visuomeniniai pastarojo meto įvykiai – ypač D. Trumpo išrinkimas JAV prezidentu – skatina susimąstyti apie vulgarumo kaip tam tikros mąstymo kategorijos formavimąsi. Politikos apžvalgininkai aiškina Trumpo pergalę kaip savotišką maišto prieš reglamentuotą visuomeninę hierarchinę hegemoniją išraišką Vakaruose. Naujojo JAV prezidento nesivaržymas ir visuotinai priimtų, savaime suprantamų korektiško elgesio normų nepaisymas – paprastai tariant, chamizmas, – leidžia daryti prielaidą, kad vulgarumas tapo naujuoju standartu. Vulgarioji publicistika buvo – yra – laikotarpio ženklas ir žymė.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ <<http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Vulgarus&wid=20862>> [žiūrėta 2017 08 10]
- ² <<http://lkiis.lki.lt/>> [žiūrėta 2017 08 10]
- ³ Roland Barthes, *Camera lucida: pastabos apie fotografiją*. Kaunas: Kitos knygos, 2012, p. 54.
- ⁴ Ten pat, p. 55.
- ⁵ J. A. Maravall, *Culture of the Baroque: Analysis of a Historical Structure*. Manchester: Manchester University Press, 1986, p. 149.
- ⁶ Omar Calabrese, *Neo-Baroque: A Sign of the Times*. Vert. Ch. Lambert. Princeton: Princeton University Press, 1992, p. 5–15.
- ⁷ Marshall McLuhan, *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 34.
- ⁸ Žr. Allan How, *Critical Theory*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2003, p. 75.
- ⁹ Žr. T. Adorno, 'The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception'.
- ¹⁰ Arvydas Šliogeris ir Virginijus Gustas, *Pokalbiai apie esmes*. Vilnius: Tyto alba, 2013, p. 291.
- ¹¹ Ten pat, p. 292.
- ¹² Ten pat.
- ¹³ Viktoras Bachmetjevas, „The Ugly in Art“. *Žmogus ir žodis*, IV, 2007, p. 31.
- ¹⁴ Bachmetjevas, p. 32.
- ¹⁵ Ten pat.
- ¹⁶ Th.W. Adorno, *Aesthetic Theory*. Vert. C. Lenhardt, red. Gretel Adorno ir Rolf Tiedemann. London Boston, Routledge & Kegan Paul, 1984, p. 75.
- ¹⁷ Bachmetjevas, p. 33.
- ¹⁸ Adorno, p. 72.
- ¹⁹ Ten pat.
- ²⁰ Bachmetjevas, p. 34.
- ²¹ Ten pat.
- ²² <<https://lt.wikipedia.org/wiki/Keiksma%C5%BEodis>> [žiūrėta 2017 08 21].
- ²³ Puslapyje *ltvirtove.lt*, <http://www.ltvirtove.lt/zodynai.php?lt=gatves_zargonu_zodynas> [žiūrėta 2017 06 23]
- ²⁴ Skelbiamas Lietuvos geografijos mokytojų internetiniame puslapyje, <<http://geografija.lt/2009/10/jaunimo-zargonu-zodynelis>> [žiūrėta 2017 06 23]
- ²⁵ Irena Balčiūnienė, Keiksmažodžių vertimas. Pranešimas, skaitytas LLVS seminare-diskusijoje 2006 12 06, <<http://www.llvs.lt/?recensions=229>> [žiūrėta 2017 08 22].
- ²⁶ <<https://www.elaima.lt/naujiena/laimos-veidai/algis-ramanauskas-greitai-as-esu-daugybini-zmogus-846-754196>> [žiūrėta 2017 05 29]
- ²⁷ <<http://www.alfa.lt/straipsnis/50180887/gamtamusu-konclageris>> [žiūrėta 2017 08 22]
- ²⁸ <<http://protokolai.com/2017/06/06/uzdrauskit-vasara/>> [žr 2017 08 22]
- ²⁹ <https://www.facebook.com/permalink.php?storyfbid=448557015526302&id=146293139086026&substory_index=0> [žiūrėta 2017 08 22]
- ³⁰ <https://www.facebook.com/permalink.php?storyfbid=447177958997541&id=146293139086026&substory_index=0> [žiūrėta 2017 08 22]
- ³¹ <<https://www.facebook.com/agnejagelaviciustestilius/posts/900439813438480>> [žiūrėta 2017 08 22]
- ³² <<https://www.facebook.com/agnejagelaviciustestilius/posts/900439813439340>> [žiūrėta 2017 08 22]
- ³³ <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/l-andriulis-vaikai-pakalbime-apie-pinigus.d?id=74300734>> [žiūrėta 2017 07 18]